Ord i delar – dela ord

Webbinarium

Ingrid Häggström & Astrid Frylmark

13 oktober 2026

1

Att bygga ett språk

Språklig förmåga

Språklig medveten het

Mummel
Fraser
Ord
Delar
Ljud

Ljud
Delar
Hela ord
Fraser/text

2

Vår planering – **ord i delar**

Fonem

Stavelser

Morfem

Yngre

Äldre

Varför ägna sig åt morfem?
Vilka olika sorters morfem finns?
Hur kan vi arbeta med morfem?

3

Delarna i ord - definitioner

- **Fonem** – den minsta *betydelseskiljande* enheten
  t.ex. bil, pil
- **Stavelse** – den *prosodiska* enheten – en ljuddel i ett ord som innehåller ett vokalljud.
- **Morfem** – den minsta *betydelsebärande* enheten
- **Grafem** – skrivtecken som ibland motsvarar ett fonem
  t.ex. sol (3 grafem – 3 fonem) katt (4 grafem – 3 fonem)

4

Delarna i ord

Fonem – det minsta betydelseskiljande enheten

Stavelser – den prosodiska enheten

Morfem – den minsta betydelsebärande enheten

5

Bornholmsmodellen

INGRID

Yngre

- Målet med Bornholmsmodellen är att få barnen *läsberedda*.
  Språklekarna ska leda till att kunna lyssna och identifiera de minsta byggstenarna i språket, fonemen.

Språklekar enligt Bornholmsmodellen®
- en väg till skriftspråket

Bornholmsmodellen ®
- bildkort och bokstäver

6

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark

INGRID

6A Två-ljudsord

Yngre

segmentering

syntes f e

Lyssna – hur många ljud hör du?
Lägg ut klossar.
Lägg ordet med bokstäver.

Sambandet fonem-grafem blir tydligt

7

Trugs lässpel för nybörjarläsare och för dem som behöver mer

Äldre

8

Fonologisk medvetenhet i skolan

Äldre

- Aktiviteter som gynnar fonologisk medvetenhet gör nytta långt upp i åldrarna för elever som inte automatiserar sin läsning! **Lyssna – fokusera!**
- **Mat, mal, matt, man(häst-)**
- *I vilket ord låter vokalen annorlunda?*
- *Hur skiljer sig uttalet av /a/?*

9

Delarna i ord

- **Fon** – sta betydelseskiljande enheten
- **Stavelse** – den minsta prosodiska enheten
- **Morfem** – den min… nde enheten

10

Stavelsen – den minsta prosodiska enheten

Prosodi beskriver det talade språkets rytm och melodi

- Rytmen i språket
- En vokal i varje stavelse
- Betoning!
- Har funnits (finns?) en övertro på betydelsen av att arbeta med stavelser vid lässvårigheter

11

INGRID

Lyssna på ett ords betoning

Öva barnen att vänja sig vid att *höra* var betoningen ligger i ett ord med flera stavelser.

I lekarna kan den betonade stavelsen markeras genom till exempel en rörelse som en nigning, nick eller stamp.

12

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark

ASTRID

Delarna i ord

- **Fonem** – det minsta betydelseskiljande enheten
- **Stavelse** – det minsta prosodiska enheten
- **Morfem** – den minsta betydelsebärande enheten

13

Grammatik = morfologi och syntax

- Morfologi är delar i ord som ger en annan betydelse

Bil, bilen, bilar, bilarna, bils, bilens, bilars, bilarnas

- Syntax handlar om hur ord och fraser arrangeras för att skapa fungerande meningar

Det är min bil. Är det din bil? Bilen blev stulen igår.

14

Varför ägna sig åt morfem?

- **Fonologisk + morfologisk medvetenhet** = sant
- **Ord- och läsförståelse** *o-rädd, miss-lyckas, bio-logi* "genomskåda" okända ord
- **Lära sig läsa** pseudoläsning, logografiska stadiet, alfabetiska stadiet och **ortografiska stadiet**.
- **Lära sig stava** principer: först den fonologiska, sedan den morfologiska (släktord, stammar och ändelser)

15

För vem? Alla elever!

- Elever med dyslexi
- Elever med läsförståelseproblem
- Elever som har svårt att stava
- Elever med svenska som andraspråk
- Elever som lär sig ett nytt språk förutom svenskan

16

Olika sorters morfem

- Rotmorfem
- Ordstammar
- Bluffmorfem
- Prefix
- Suffix
- Fogemorfem
- Böjningsmorfem

17

Mer om morfem för alla!

- Undervisning om ords betydelsebärande delar, morfem, har tydliga och positiva effekter på ordläsning och stavning.

Vetenskapsrådet (2015).
Delrapport från Skolforskningsprojektet –
Kunskapsöversikt om läs- och skrivundervisning för yngre elever

18

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark

INGRID

Hur kan vi få barnen att uppmärksamma att vårt talade språk kan delas in i större och mindre delar?

Redan i förskolan finns det många roliga språklekar med meningar och ord.

19

3B Vad är ett ord?

Yngre

Liv ser Fred.

Hej vill du leka?

Liv | ser | Fred.

Skriv en mening på en pappersremsa samtidigt som du ljudar orden.

Eller skriv en mening i förväg. Läs den och peka på varje ord.

Visa att en mening börjar med "stor bokstav" (versal) och slutar med en punkt.

20

3C Lek med ord och meningar?

Yngre

Lyssna!

Jon går hem.

Jon går hem.

Här använder ni klossar.

Han ser en brun hund.

Han ser en brun hund.

Fortsätt berättelsen tillsammans. Vad heter hunden? Vad äter hundar? Vad har hunden för leksak?

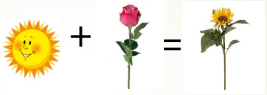
21

Så här introduceras sammansatta ord

3G Ordpussel

Yngre

För samman två ord till ett ord:

motor + cykel =

Varje hand får konkretisera ett ord.

För ihop händerna och säg det sammansatta ordet.

22

Yngre

23

3I Lek med sammansatta ord

Yngre

Två ord i ett sammansatt ord byter plats.

Vad blir det för nytt ord?

Jag säger ett **sammansatt ord.**
Lyssna!

Vilka två ord gömmer sig i sportbil?

Vad blir det för nytt ord när orden byter plats?
Är *sportbil* och *bilsport* samma sak?

Jag säger *brandbil.* Vad blir det för nytt ord när orden byter plats?

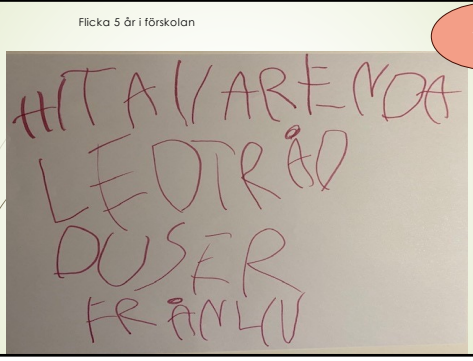
Säg *morfar.* Vad blir det för nytt ord?
Är *farmor* och *morfar* samma person?

24

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark

Flicka 5 år i förskolan

Yngre

25

ASTRID

Rotmorfem

- Kan stå för sig själva
- Kan byggas ihop med ett annat rotmorfem **jordgubbe**
- Kan byggas ihop med böjningsmorfem **jord-en, gubbe-n**
- Några är inte ett helt eget ord utan stammorfem

26

Medvetenhet om språkets uppbyggnad underlättar både läsningen och skrivningen

Fonologisk stavning:	Morfologisk stavning:
Handuk	Hand-duk
Tankräm	Tand-kräm
Tanborste	Tand-borste

27

ASTRID

En ordstam kan bestå av flera rotmorfem

- Skolväska
- Skolväska-n
- Skolväsk-or
- Skolväsk-or-na
- Skolväska-s
- Skolväska-n-s
- Skolväsk-or-s
- Skolväsk-or-na-s

28

Rotmorfem och stamorfem

- Några rotmorfem är stammorfem
- Ordstammen kan påverkas när det tillkommer en ändelse eller ett rotmorfem till i ett sammansatt ord

kaka + monster

29

Äldre

Omaka par

memospel med 3 x 24 ordpar

30

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark

Äldre

Bygga om till ett sammansatt ord

ETT LAG I TENNIS

1. ett lag i tennis = *ett*
2. ett barn på dagis = *ett*
3. en spis för ved = *en*
4. en pöl med vatten = *en*
5. en mur av sten = *en*
6. ett nät mot mygg = *ett*

31

Äldre

Vad säger ordningsföljden i sammansatta ord?

ORD I DELAR

Sammansatta ord - vilken ordning?

Betydelsen ändras om man byter plats på ordstammarna i sammansatta ord. Lyssna, fundera och diskutera!

jordgubbe	gubbjord
tandborste	borsttand
leksak	saklek
kattsand	sandkatt
båthus	husbåt
trädstam	stamträd
träbänk	bänkträ
askkopp	koppaska
handduk	dukhand

32

Äldre

Bluffmorfem är förväxlingsbara

- Kolja
- Haklapp
- Filmjölk

- Kolja
- Ha klapp
- Film ~~jölk~~

33

Äldre

Bluffmorfem

Hitta djuret i ordet

Läs orden långsamt och övertydligt. Lyssna efter bokstavsräckor där ett djur inryms - korrekt både beträffande stavning och betoning. Titta sedan på orden tillsammans, leta efter djuret, läs tillsammans och lyssna.

tankar	anka
skvalpa	valp
skopa	ko
skatt	katt
sjuhundra	hund
utvald	val
blusen	lus
bockar	bock
smugglare	uggla

34

Äldre

Prefix

- Auto-
- Pre-
- Be-
- O-

- -matisk, -didakt, -mobil
- -fix, -position, -ludium
- -handla, -vaka, -skriva
- -ljud, -rädd-, "äten"

Ä lu oäten ongvasker, kom in, kom in
Här finns det mat på bordet åt alla
Ja, ä lu oäten och hungrig, kom och sätt dig här

35

Äldre

Suffix

- Avslut-, fortsätt- -ning
- Posi-, tradi-, ventila- -tion
- Allvar-, skon-, hälso- -sam
- Bud-, kamrat-, fiend- -skap

36

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark

Fogemorfem (interfix)

jordgubb**S**tårta
järnväg**S**räls
fotboll**S**referat
sag**O**bok
gat**U**arbete
familj**E**middag
kung**A**krona

37

Fler exempel

Äldre

ut-	vald väg vikt skuren
hög-	stadium mod tid vatten vakt

-önsk-
önska
önskelista
lyckönskning
oönskad
önskebarn
önskan

38

Böjningsmorfem

Vad betyder –ar i ordet hundar?

Vad betyder –ar i ordet badar?

39

Så böjs substantiv

- Genus
- Bestämdhet
- Antal
- Genitiv (kasus)

- En, ett *men klockan = hon!*
- Den katten, det huset
- Stolpar, lejon, katter
- Stols, stolens, stolars, stolarnas

40

Så böjs adjektiv

- Bestämdhet
- Genus
- Numerus

- En glad lax, den glada laxen
- En stor boll, ett roligt skämt
- Fem svarta höns, de svarta hönsen

Komparera adjektiv!
Snäll, snällare, snällast; bra, bättre, bäst

41

Så böjs verb

Tempusböjning

- infinitiv
- Preteritum (imperfekt)
- perfekt
- presens

42

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark

43

Implicit och explicit kunskap

- Vi kan vår morfologi och syntax på modersmålet
- Vi behöver bli morfologiskt medvetna för att förstå vad vi faktiskt kan
- Denna insikt är bra för både läsning och stavning
- Då kan vi även överföra vår insikt till situationer när vi möter och nöter in ett annat språk

44

Material som visats i denna presentation

Hos oss båda:
Trugs svenska lässpel av A Frylmark & I Häggström
Omaka par av A Frylmark & I Häggström
Ordfamiljer av A Frylmark & I Häggström

I Ingrids butik ***bornholmsmodellen.se***
Språklekar enligt Bornholmsmodellen av Ingrid Häggström

I Astrids butik ***ordaf.se***
Rotfrukt av Merete Herrström
Språklekar i skolan av Astrid Frylmark

bornholmsmodellen.se och **ordaf.se**

45

© IngAst HB, Ingrid Häggström och Astrid Frylmark